

М. Вірлиний

Емігрант

1572 30997.
14.
ека „Самостійної Думки” в Чернівцях ч. 14.

МИХАЙЛО ВІРЛИНИЙ.

Емігрант

ЧЕРНІВЦІ, 1935.

01410384L

Можна набути в адміністрації „С. Д.“ :

- О. Мицюк : „Українські Хлопомани, ціна 15 л.
Б. Гомзин : Кров кличе, драма на 5 дій, ціна 10 л.
О. Дуда : Слідами часу, ціна 2 л.
Амуд Аз. : Невидима сила, ціна 3 л.
С. Черкасенко : Северин Наливайко, історична драма на 5 дій, ціна 20 л.
Сот. Г. Rogozний : „Базар“, спомини, ціна 15 л.
Сот. Г. Rogozний : До тайни вбивства полк. Ю. В. Отмарштайна, ціна 15 л.
У. Самчук : Гори говорять, роман у 2-ох частинах, ціна 50 л.
Полк. Р. Сушко : Хто мав причину вбити полк. Отмарштайна ? ціна 10 л.
О. Задума : Відплата, трагедія в 5-ох діях з хорами, ціна 15 л.
М. Вірлиний : Емігрант, ціна 5 л.
А. М. Андрієвський : Український Націоналізм 1917—1919 рр. і Основні елементи правосвідомості Українського Народу, ціна 10 л.

Вийдуть друком такі книжки:

- У. Самчук : Кулак, роман.
Л. Мосендз : Засів, повість.
С. Черкасенко : Коли народ мовчить... (Гетьман Іван Мазепа), трагедія віршом, ціна 50 л.
Читач : Сучасні українські поети.
О. К. Мицюк : Уривки споминів і роздумів.

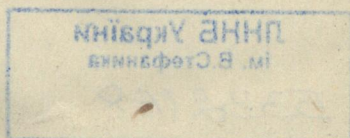
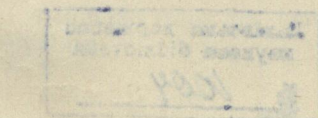
30991
10
Бібліотека Самостійної Думки в Чернівцях ч. 14.

МИХАЙЛО ВІРЛИНИЙ.

1572
In Antiqua
ЕМІГРАНТ.

Je ne propose rien,
Je ne suppose rien.
J'expose.

~~59169~~ / 14.

Чернівці, 1935.

711571

5(2-44)5-644

УРА-516

Державна державна
наукова бібліотека

1004

ЛННБ України
ім. В. Стефаника

5332168

Мое слово.

Ціль нашого життя — не тільки, щоб ми творили для себе образи й героїв після свого вподобання й нашого світо-відчування й закривали очі перед тим, що діється довкола нас. Ціль нашого, людського життя: відчувати те все, що тільки дається відчути, в повній, своїй величчі, чи в повній, своїй мерзотності, нашими змислами й передати так, як воно в дійсності представляється. Для того треба заострити всі наші почуття, прикликати на поміч мальовничість образу, треба горіти безупинно в чистій, дорогоцінній полум'ї, треба піддержувати високі лети нашої душі й запалити до найжаркішого вогню екстаз. Тільки шалена пристрасть, що зносить греблі над давно побудованими законами й норма, здорова сила, що вогненно кидає свої твори до потоку з бистрого руслом і творить нове, широке річище для приходу нових ідей, голошених нами — це й оправдувало б наше існування. Тільки безмежна віра в нашу справу, це вже майже саме досягнення перемоги над заскорузлістю. А щоб перемога була за нами, треба, щоб люди вмирати навчилися за віру, а не тільки терпіння свої виливали у плач і зойк, як жиди на Вавилонських ріках... Не втеча від народнього діла, не самогубство, не дармування, не волокитство по обох півкулях землі — принесе нам визволення. Горіння вічним запалом та ідеалом і віра в будуччину та залізо спасуть нас. Це „memento“ нашого часу й нас молодих! Тоді закінчиться оця, нещасна трагедія скитальства наших людей по непривітній чужині.

Автор.

ДВА СВІТИ.

В шість годин вечора Прагою пройшла електрична струя. В домах засвітили. Скриготали залізними зубами — трамваї, звучали сирени фабрик, викидуючи зо своєї пащі робітників. Вечірній гамір.

— Так, існують границі, що поза них далше не підеш!

— Ні! Немає нічому в світі границь! Немає кінця, як доброму так злому! Немає категоричного імперативу, що про нього тепер думають, що в моді говорити. Немає абсолюту! Філософія волюнтаризму? Ні! Розгнuzданий розум людський може творити чудасії.

Остапа Кулинич не було видно. Його зовсім закривавим, що виходив таки з його блискучої люльки, як ртуть.

Петро Захарій, студент філософії, протестував. Він уже довго підготовлявся до цієї розмови з Остапом, своїм співмешканцем.

— Таке, як ти сказав, може творити характер тільки тих, що не придбали собі ще людскости, а залишили в собі первісний стан дикого звіря. На жаль, у нас, що правда, багато людей, а теж і визначних письменників віддалися цьому широкому відчужанню й тому так шкідливо це відбивається тепер на нашому, молодому поколінні. Фатум мстить ся. Якесь незрозуміле, шалене фатум, непроглядно широке, як український, за старих часів, степ, чорне, як душа непоправного злочинця, холодне, як вічні леди півночі й незглибиме, як океан! І надзвичайно дивним стає, що ти, Остапе, як культурна людина, з таким пестрим прожитим, не зрозумів ще, що саме ця непідпорядкованість, широчінь, аж до незрозуміння, ідеалу, безмежність відчужань патріотичних, поетична, а не дійсна уява нашої держави — це наш гріб! Культурний і політичний. І навіть сини Фатерлянду, що були близько нас, у недавніх сторінках історії, не дали нам цього, що вони самі мають уже від уродження. У своїй психології. — Карности! Перед загальним добром здержати свою буйність, охоту до бунтів. Шкода, що цього ми не вміли навчитися й засвоїти — навіть у власному досвіді. А це було б мусіло нас замінити в карних рядовиків перманентної Революції.

Петро розгарячився.

А Остап вислуховував це так дуже й дуже спокійно. На нього слова Петра не робили вже жадного, корисного враження. І тепер можна було сподіватися, що він, як завжди це робив, махне недбало своєю рукою, скаже, з малими перестанками, кілька прокльонів і побіжить робити своє щоденне діло: вечірню прогульку. Але сталося диво. Тривало це тільки короткий момент. У душі Остапа щось зворушилося. Кинув люлькою об незастелений, дубовий стіл, зажав одну руку до кишені заязлених і діравих штанів, другою помагав собі при досить швидкому говоренні.

— Про яку ж мораль, дорогий друже, можна тепер говорити? Про який поворот до старого? Куди ж власне я, тепер, на такому розпутті мільйон шляхів, міг би подітися? Куди? Що, я хіба витягну свою, стрілецьку долоню по милостиню? (Остап обтер хустинкою чоло й продовжав тільки вже іншим тоном). Це, здається, звалось б, у твоїй мові, моральним. Так! Але хіба це не було б так, само вбивче, як мое діло у твоїх очах. Мушу ж я промишляти так, щоб я вийшов із цієї ситуації цілий. Наплювати мені на закони, границі, що позаних не пристойть переступати. Фарисействувати — не буду! Занадто це злиденне, скитальче життя в'їлося мені в кість і кров, щоб я тепер, от хоч би від сьогодні, став порядною людиною. Ні! цього не станеться! Хай щерть переллється душа моя невідомим напоєм, що ним сама захоче. Хай сам, вільно пливе мій життєвий човен — без жадної керми, без вітрил — куди бажає. В невідомі світи. В непроглядну даль. Я занаркотизую свою душу чимсь таким, щоб опісля вже її не треба було виловлювати назавжди й нікому.

Остап віднайшов свою люльку, ніколи нерозлучну, свою дорогоцінність і зачав приготувлятися до відходу. Сьогодні він мав надто малий заробіток. Майже цілий день просто-яв із автом свого пана, на празьких велелюдних площах. Йому хотілося, якнайшвидше оголитися й відійти на свою вечірню прогульку.

А Петрові Захарієві, навпаки, сьогодні обов'язково хотілося з Остапом поговорити вже хоч раз докладніше про його життя. Остап за цей, цілий час спільного перебування все уникав цих розмов. Як тільки Петро зачинав: „Може б ти, Остапе, подумав"... „Знаєш, Остапе..." „Он прочитай цю статтю..." Остап накладав жвавіше, як коли перед тим, тютюну до своєї люльки й забирався. Сьогодні вперше встрянув у розмову з Петром.

— Постій, Остапе, не роби чергового сорому нам. Хто з нас опісля числитиметься, як з нацією державиотворчою, здібною до життя? Вже й так заговорили ми по цілій Європі своїми розгнуданими оригінальностями. Схаменися, чоловіче! Ще будемо керувати бистрогонним човном по

народньому морі визволення. Ще трохи терпеливості і край нашому, скитальчому життю. От-от послухаєш, як зарокотять гармати, а ти знову одягнеш на себе колишній однострій воїна. Озброємо численні лави, і ти сам ще гнатимешся до рішального бою...

— Ще трохи? Ха-ха-ха. Це, брате, вже предовгі, п'яні роки минають від цього часу, коли потилися наші чола, горіло серце, плакала молитва, несучися просторами до Всевишнього, палилося жагою існування молодече. Вже ні! Не вернеться! Вже, Петре, мені з цього зачарованого, проклятого стократ долею, емігрантського кола, не ворухнутись ані на крок! Я тут і в цьому вже залишуся до самої, недалекої може, смерті. Коби ти знав, дорогий друже, які ж були це довгі й до того смертельно отруйні роки, пройдені мною до того часу, як ти покинув рідний край...

Ніколи так ще жалібно й надхненно дотепер Остап не говорив з Петром. У його словах виливалась у простір глибока покута. А то все тільки: наплювати мені на все, немає нічому границь. Але це теж не було зовсім подібне до того, що Остап говорив Петрові в той пам'ятний, перший вечір під час їхньої зустрічі.

В їхньому покої ще не світилося. За розмовою забули потиснути електричний тастр. Малим вікном заглянув місяць. Він і приніс із собою, щось таке дуже-дуже приємно-затишне. І, як вислів здивування, розмовляючи, на хвилину, затихли.

Розгарячений Петро сів біля свого стола, що на ньому була розкладена його наукова праця. Засвітив. Перегортав сторінки рукопису.

Остап, натомість, ходив по кімнаті, як ходять кримінальники по тюремній келії, чекаючи засуду. Все туди й назад. А потім сів, опер обличчя між долоні обох рук і витріщив свої очі в хмари смердячого диму, що уносився порожньою кімнатою таки з його люльки. Час-до-часу кидав своїм поглядом на Петра, що порядкував своєю працею з історії. І почував себе неначе учень перед учителем. Він знав, що вина була за ним.

Петрові здавалося, що Остап із дня на день падав ще раз далі в глибокі низи. Не міг спокійно працювати. Нуртував неспокій душею. Хай раз покінчу з цим — думав Петро й поклав руку на крісло.

— Розумієш, Остапе, таки є в нашому житті пороги, що поза них не смієш, хоч би в як великій своїй свавільності переступити! А взагалі чи ти застановляєшся над тим, що ти робиш? Ти твориш злочин! Я знаю вже аж надто добре твою душу. Протягом спільного життя через один місяць — наредшті зрозумів. А оце, скажи мені, поправді, що то за жінка, що її з радістю купив би психіатр, що до

тебе так часто заходить з якимись вічно таємними справами? Чоловік навіть не розбирає чи це та сама, чи кожний раз інша? Чи ти вже зо своїми студіями не можеш знайти для себе нічого кращого?

— Це, Петре, не моя дівчина. Може навіть про це і знаєш. А хоч би й так, хіба думаєш, що порядний дім віддасть тобі в руки дівчину, з кращої родини, коли ти ніщо інше як тільки емігрант!? Хай ти маєш студії, навіть маєток і красу; так що тобі з того? Коли ти тільки емігрант! Чи знаєш ти вже, що в цьому слові міститься? Ввесь плюгавий бруд, все сміття, вся неморальність прокажених. Коли що пропало в дільниці, де ти живеш — емігрант украв. Коли сталося тільки якесь нещастя — емігрант винен. Стається атентат, конфлікт міжнародний — скроплюється на емігрантах. Вина за всі злочини в державі, що в ній живеш — несправедливо спадає на тебе. Який страшний жах можеш ти зробити між спокійною публікою, коли ще спокійніше, представляючися, додаш коротке слово до твого прізвища — „емігрант”. Емігрант!? Повстане паніка, Хрестячися, не дуже християнські люди втікатимуть від тебе врозтіч. Болото об тини розскакуватиметься. От це солодкість полину. Були такі, що від цієї сцени — божеволіли. Ті, що ще прожили занадто притупили свої ніжні колись чуття, щоб реагувати на це тепер. (Петро встав і проїшовся по кімнаті. Остап сидючи, спокійно продовжував). Тільки хіба, якийсь письменник, поет чи журналіст, що насолоджується екзотичними темами й іншими дивацтвами старого віку в наших часах, коли довідається, що ти цікавий оцим самим жахом — прийде до тебе, подасть тобі цигарку, з пахучим ароматом, дорогого тютюну й, дуже чемно й мило попросить тебе, щоб ти розказував. Розказуй йому, що сам захочеш. Кажі йому правду чи бреші до схочу, що душа забажає — все одно йому. Головне, що він насолоджується.

Петро Захарій зжахнувся такої правди. Це, що Остап говорив колись у той пам'ятний вечір, це, було інше. Морозом проходило по шкірі. Настала неприємна мовчанка. Петро формував нову атаку.

Остап аж до того часу, що в ньому побачив Петра, міг би був сміло сказати, що його ніхто не турбував і йому вповні усміхалося щастя. Ніхто йому ані найменшим словом не звернув уваги на те, що він робить погане діло. Він був для себе найкращий філософ у житті. В душі нераз здорово кпив собі з Діогена. Прекрасний інтерпретатор справжнього горлоріза — босяка. Жив як дійсний, старий вагабунда. Вільний як птах. Розхристаний, з дірами у штанах, зім'ятим пальтом, потрапив ходити навіть в університетські авлі на наукові виклади. Як вліті, так і взимі вмів спати в

лісі, чи на полях накритий широкою рядниною блакитного неба. В останньому році віднайшов, щасливою нагодою, діру в скалі, недалеко Праги, над берегом Влтави, де пересипляв. Йому це зовсім не шкодило. Ніколи не тужив за ліжком в гарному покої. Мрій, споминів — не мав! Правда, згадував тільки на розкіш того вечора, що в нім по-перше відкрилися брами вічної тайни його широколетної душі. Згадував із великою приємністю про свої, перші нічні прогулянки з тими, що йому були тут найближчими й кормителями. — А потім, цей перший вечір потягнув за собою кожную чергову ніч. А хіба для його і дні не були такі ж самі ночі? Так! Дні й ночі на прогулянках скитального життя.

— Слухай, Остапе! Покинь цей дім! Може б ти тоді серйозно взявся до якоїсь, кориснішої праці в вільних хвилинах. От візьми й читай Євангелія, Кобзаря, Талмуд, чи навіть Декамерона. А коли й це ні, так тоді якийсь кодекс чести буршів чи хоч би підручник про венеричні недуги. І то придасться тобі.

— Наплювати мені на все! І чи ж не однаково житиму даліше як пес?

Заговорило таки призвичаєння. Не здержав в собі, щоб не вилити накипінного, з прокльонами, бруду.

В дійсності Остап і тепер жив як собака. Це тільки від часу приходу Петра він перенісся жити до дому з дверима і вікном. Сам навіть радів з того.

— От хоч раз заживу по-людському — говорив у вечірніх хвилинах у Маркізи де ля Понт, своєї приятельки.

А Петро відійшов з похмілля, нанесеного на його мозок словами Остапа, даліше не переставав переконувати в неправильному шляхові Остапа.

— Та хоч би ти, Остапе, вивчив щось за своє життя. Будеш мати з цього користь. А пам'ять знаю, що маєш. А то з певністю всі ймена вуличниць біля Прашної брами й у Старому Місті знаєш на пам'ять. Про це з насолодою ти мені розказував.

Остап не дав йому докінчити. Чорнильницею кинув об стіну й, синяві, м'яві, антраценові язики вишкірилися по цілій, гарно вимальованій у візерунки — стіні й олійних образах. А потім, з раптовністю звіря, кинувся на своє крісло, стиснув міцно свою люльку, встромив між жовті зуби й захарчав по-звірячому. Гррр... В ньому прокинулося деяке хвилювання, пригаснув колишній блиск його, незлих, очей.

Аж за довгу хвилину Остап заспокоївся. Припершись ліктями об поруччя крісла, завзято почав смоктати свою люльку, втупивши п'яно очі в хмари тютюнового диму. І неначе б у кімнаті нікого більше не було, не було цієї розмови, не було поденервування. Остап спокійно піддався тільки собі

самоу і зачав неясно мріяти про свій новий, сьогоднішній вечір, бажаючи провести його „щасливо” без жадних, неприємних наслідків. Хай, коби тільки так, як це траплялося дотепер. Остап вже знав себе. Коли тільки поверне з такої, своєї прогульки, що закінчиться по його хотінні, йому робиться якось так добре, в нього з'явиться апетит, божевільна жадоба на нові, дикі втіхи і приходить певність, що знов за день-два він буде спокійний і до безтями задоволений. Більше він нічого не хотів. Думати про Батьківщину? Чи вчитися? А хіба йому навіщо товмачити в голову букви за буквами, чи речення за реченнями? Ні! Ніхто його вже не спинить в цьому.

Остап віднайшов між своїми, розкиданими, п'ятьома речами нову пачку болгарського тютюну, взяв маленьку, шоферську шапочку й відійшов без найменшого слова прощання з Петром; тільки клуби диму хотіли разом з ним йти, але швидка Остапова рука, дверима, затарасила їм дорогу.

Шлях до Маркізи де ля Понт — був йому аж надто добре відомий.

Петро залишився сам. Він вже знав багато про життя буття наших людей на чужині. Знав про різні, божевільні дивацтва, про інтриги, що вони виповнювали щоденне життя емігрантів і тому Остап Кулинич зо своїм таємним промишлянням — уже не дуже його так заскакував несподіванками. Але Петрові було все таки жаль його. Може ще врятується людина — думав собі.

Та... з глибоких низів рідко хто підноситься знову на поверхню.

МАНИЛА ДАЛЬ.

... не смутком, не плачем
І не благанням, не словами,
А ділом, волею, мечем! — О. Олесь.

Чого Петро опинився на еміграції?

Над галицьким селом ^{* * *} сонце добігало за гори. Юрко, найменший синок Василя Захарія, прибіг задиханий до хати й ледве вспів вимовити: „Жандарі йдуть” — впав, майже непритомний, на долівку, гарно вимашчену глиною. — На галицькій Україні навіть найменші діти знають добре, що значать лаські жандарі.

Петро, кожної хвилини, сподівався, що ці гості можуть його відвідати. Як кожний боевик і Петро — був небезпечний для них. І тому завжди він був на це готовий. Тільки коби виховзнутися їм із рук. І заки лаські служаки прийшли на подвір'я Захарія — Петро був вже досить далеко за селом. Буйна рослинність галицької землі — скривала його дуже совісно.

* * *

Тоді навіть і ніч благословляла заміри. Нахилилася так низько над лісом, що хоч рукою досягай непроглядну темінь. Білолиця казка повагом, шепотіла слова, розмовляла з природою та пропливала повз дерева в лісі, — на чарівних Горганах. На висотах, далеко над горами, на своїх, срібlistих човнах — пробігали, кометою, — зорі.

Петро Захарій, як це буває часом, коли за один момент підйому людина спалахує зрадливим полум'ям радості, дікої злості або грізним гнівом, у цій темній, пустинній ночі — затрачував сам себе. Незрозумілий одчай душі наповнювався його істотою. Ах, як це дуже терпко покидати рідню та йти в невідоме. Молодий юнак шукає пригод, але статечна людина, що нею був Петро Захарій — на це не дуже здібний.

Провідник, що вів Петра Захарія через гірський просмик — втомився. Заглянув до порожньої торби й зідхнув.

— Відпочімо — сказав.

— Добре.

І Петрові Захарієві хотілося теж стати або лягти хоч на хвилиночку. Цілий день і напевно вже більшу частину ночі — він у дорозі.

Провідник Коропій, що безперестанно займався пачкуванням заборонених речей, з однієї держави до другої, а теж у вільних хвилинах — розбишацтвом, скинув із себе шкур'яну куртку, поклав під голову камінюку й так простівся спати. Вмисно клав під голову твердий предмет, щоб не заснути.

Петро дивився тоді, своїми, великими очима, на чорну кирею ліса, на такі ж самі смереки і, — гасив за собою свічки минулого. І майже вів себе так, як в'язень, що його з ясного дня, дужі руки вахмайстрів кинули в чорну темін підземних каземат. Криваво — розпучливим зовом кликав за вчорашнім білим днем: Вернися, друже... Ще хоч на час.

Один образ. Два світи: Спокій. Рідний дім. Близькі та праця для народу — по одному березі Стиску. Невідоме море сіре й надто буденне — по другому.

Пачкар захропів, хоч на камені.

Петро тужливо припав до холодних стін своєї, дикої самоти в лісі. Ця людина, кровожадний пачкар, невинно називаючися — Коропій, що так спокійно хропить, що на той світ послала вже не одну птицю, — може так само спокійно, з легкою душею кинути його на поталу розбещеного тирана.

Час пливе. Чи це миняють для Петра хвилини чи довгі роки? Яка ж власне в цьому різниця? Яка? Літа самі приходять і минають, а ті маленькі хвилини треба переносити щоденними турботами й гіркими, як полин стражданнями.

Потер собі чоло. Він пригадує.

А довкола тиха, спокійна ніч. По літній бурі — свіже повітря. Вдихує смачні пахощі ліса та його рослинності. А їсть отруйний аромат життя. Із-за гір дивиться на його, емблема серпня, жовтavo-мосяжний серп місяця. Облога неба ще більше вкрилася блискучим, зоряним коверцем.

В цей момент, якимсь тихим, приємним та навіть дуже радісним а разом і дивним та сумним видається Петрові цей, чорний, невідомий йому ліс. Пригадує, що пачкар казав йому, на право не підуть тому, що біля Пікуя сторожа підсилена. Мусять йти цією, хоч вправді більше дикішою частиною Карпат, але безпечніше. Пачкар, очевидно, знає добре ці місця.

Недалеке минуле видобувається в його споминах. Згадується все — все нараз. Здається йому, що в ту хвилину він всеціло віддалений від цього буденного, людського життя, І його душа, на хвилю, переходить, до основ, лекцію, правдивої, метафізичної краси, ніби, як зовсім іншого,

для його незвісного до тепер — світу. До краси, де може тільки, на короткий, як звук свистка, час віддаляючи його від тюрми й від граничних стовпів та граничної сторожі — немає зла ані добра. Тут, ніби, людина знаходиться в рівновазі невияснених почувань, не підведених під певний закон психології.

Пачкар перекотився з місця на місце і талапнув грубою рукою по близькому пні кріслатого дерева.

Петро, стоячи трохи даліше, притулився до столітньої смереки. — Збудити йому вже оцього, противного пачкаря? Навіщо? Най спить. Добраніч, відпочиваючий світе! Дрімай, спи! В цьому, хвилинному півсмерку й тиші — виглядає життя зовсім інакше. Все одноманітне й однакове. Подібними будуть поліцай і я. Поліцай і камінний, прикордонний стовп. Все мелянхолійне. Однообразне. Завтра зійде світло-світел і покажеться правдивий образ. Сонце покаже, що не є все тільки обнієї барви, однієї величини й одного значення. Але й це буде тривати тільки хвилину, живемо не літами тільки хвилинами. Космічний калейдоскоп вічно змінюється. Сьогодні не знайшла мене поліція на тому місці, де сподівалася. Завтра, не знайде мене ані гончий лист чи пес на цьому місці. За якийсь час не віднайду може й я сам себе...

Провідник прокинувся. Пачкарі не засипляють твердим сном. Як заяць під межею чужого поля — сплять.

— Нам разом даліше не по одній дорозі. Підете, пане, ось, — сюдою, а там вже допитається — пачкар махнув рукою, ніби недбало показуючи напрям шляху — кудю мав піти Петро Захарій.

Прощання відбулося по дуже звичайному способі. Золотий годинник, дорогоцінну пам'ятку Петра вклав собі в кишеню провідник-пачкар, Данило Коропій і, відійшов.

Петро часто оглядаючися, чи не прямує за ним ця, противна людина, що може й вирятувала його від рук ляскої сторожі — подався вперед, сходячи в долину. Небо відкривало малим вікном своєю блакить. Світало.

Ох, коби я був божеським героєм, що колись понищив всі перешкоди, на своєму шляху, та на той світ післав своїх колишніх неприятелів. Коби я міг, як Геракл, здусити оцю лірнейську гидру — Польщу, і, як славний Тезей, мінотавра — Ляха — це б дало мені розкіш буденного життя. Замінило б терпіння в радість, і викинуло б вічно безвітний сум. Я, в повній своїй силі й величі задержав би весь янусовий світ, у його нестримному, облудному бігу. Революцію створив би! Що золотилася б весняними, бурхливими водами, замаяла б радісними прапорами, стрічками та тризубами — на шапках воїнів Української Держави.

Петро в першому селі випив молоко і, приспішив ходу. Йому достатися до найближчого, більшого міста, щоб не-замітно всісти до потягу й заїхати до Праги, столиці Чехословенської Республіки.

* * *

Коли тільки, до гла, спопелів, на сірий попіл, останній день місяця грудня 1920 року — Петро рішив, що не підскитатися по чужині. Залишиться в батьківському домі. Він здавав собі ясно справу з того, що тепер і тільки тепер потрібно його невтомної праці. Щоб скритися, покищо буде працювати на господарстві. Буде орати облогом вистелені, батькові ниви, а потім, як ворог притихне, його чекає праця для народу. Чейже не так довго ворог буде славитися своєю незаслуженою побідою.

Читальня, дві кооперативи, аматорський гурток, народний університет, школа, народний дім, свідомий кадр сільської молоді — це овочі його невсипущої праці.

Захвилювалося народне плесо. Петро Захарій був душею його. І він віднайшов себе в новоствореному повстанчому відділі. Заграли знову гармати, здригнулася з півсоння земля. Вернула до його радість. Бо він з цілою душею віддався змаганням. — Розсипалася пісня скорострільного вогню. Петро не спочивав ані на хвилю. Ніколи не пожалів цього, що найкращі літа молодости віддав для Батьківщини.

Повищі моменти, по дорозі, в доривному калейдоскопі його спогадів виринають далеко яркіше за інші, прожиті моменти його життя.

* * *

Огненно-палаючою рукою записувався пам'ятний 1922 рік. Альбом карбованих пам'яток на честь наїздника — титана — не мав вже хіба більше місця на кращі образи. — Цей рік приніс з веснянними водами підготовку до другого року — 1923. Літописець записав: „Чотиринадцятого дня першого, весняного місяця проїхалося поновне, ганебне, колесо історії по нашому народі”...

Опісля ворог вирвав серце молоді! Закрив єдину Високу Школу у Льва-городі! Оце memento mori Петра Захарія. Його memento „про пімсту! О, горе тобі, кровопійче! Третітимеш перед справедливим, народнім судом. А він прийде.

Поширилися арешти, биття, душогубства.

Петро емігрував осінню 1924 року. Як довго він отягався йти на чужину. З військом — не пішов. 1922 року — не пішов. Він знав, що на чужині це не те, що в дома між своїми людьми. В краю не пропадають на дармо — всі зусилля піднести народ до висоти, що йому належить. А там... Чужина — це дика пустина без плідних овочів.

Ці обставини звели його разом ділити долю й недолю української еміграції та із Остапом Кулиничем.

ГОСТИНА.

Велику лампу, що висіла на старому, дорогому ретязі, було зовсім закурено димом. Світла багато вже не було в кімнаті. Курили всі. Мужчини й жінки.

На столі, по самій середині, лежала, обмазана мастю, велика тарілка, на правому краї стола, де ніхто не сидів — були недбало відложені менші тарілки. Видно, що гостючі вже повечеряли. Тепер тільки запивали кольорним вином.

— За здоров'я, нашої найкращої, нашої славної принцезни, преподобної господині пишного дому, чарівної Маркізи де ля Понт — підніс високо вгору свою чашу з вином Пета Поспішід. В цьому товаристві він себе завжди найкраще почував. Він був горожанином цієї держави. Інші його чогось боялися. Вистачило б найменшого доносу на поліцію й їхнє товариство попало б, з цілим персоналом, до тюрми.

Всі встали. Притулилися чаші. Пили.

В кутку кімнати чекала ще одна десятка пляшок маляги, вина, що найбільше за всіх любила Маркіза і тому гостючі не мали найменшої причини поспішати, щоб допивати швидше. Є багато часу! Ще все всіємо розілляти між собою — проходило їхніми думками.

Маркіза де ля Понт, з виробленою усмішкою вуличниці, припрошувала, сама пила, як старий п'яниця, надавала добрий, французький тон товариству й усе, по кожному слові, що повільно висотувала з себе, гладячи, при тому, свої, вибуялі порошками — груди. Це вже з при звичаєння.

Була ще друга жінка, сорокрічна панна, вірна товаришка Маркізи й її бухгалтерка — Фанінка Райгольцова. Вона говорила мало, більше слухала, як личить математикам. Але вміла слухати! Коли тільки хто сказав який дотепний жарт — вона вилася, цілим своїм, з природи, повикручуваним тілом, відкривала свою, цілу пащу й показувала дуже чорні черенні зуби. А коли тільки був це масніший жарт — вона підносила в гору свої ноги, аж понад стіл й виставляла червоне м'ясо. До цього були всі при звичаєні.

Найбільше говорив Пета Поспішід. А коли він допивав уже третю, з ряду чашу вина — ставав тоді ще більше знаменитий чоловік. Він сумував більше за всіх, але говорив

найкращі жарти. Його усміхнене обличчя прибирало дивний вигляд. Разом із шрамом на чолі нагадувало квасне яблуко.

Сьогодні чогось інший настрій, як буває тут кожного вечора. Не всі зійшлися. Маркіза нетерпеливилася.

— Чого сьогодні засумований наш приятель Остап Кулинич? — наливаючи вже бургундське питалася Маркіза де ля Понт, витріщивши свої очі на Остапа.

— Я? Ніколи! Це тільки, дорога приятелько, вам так здається.

І Остап набив свою люльку, дорожчим, як звичайно, тюном. Його курив тільки в товаристві Маркізи де ля Понт.

Говорили мовою... а хіба це цікаво? Вона, Маркіза де ля Понт, величалася знанням французької мови. Твердила, з жіночою гордістю, що є родовитою французжанкою. На це мало й вказувати її гучне ймення. Остап Кулинич — українець — емігрант, бувший Січковий Стрілець. Решта мішані. Сходилося тут різне товариство.

— Ах so? То Негг Кулинич, почувается так по цьому вині? Я казала, що нам не дали того, що давніше давали, — додала Райгольцова своїм німецьким діалектом. Вона була не тільки поганою, але ще й до того страшно бридкою. Відтручувала від себе кожного, хто тільки міг бути якоюсь дивною нагодою близько неї. Ті, що платили, не чекали ніколи на здачу. Не видержували. Вона про це знала. І тоді ще вмисно — достроювала якусь дивну міну, щоб скоріше відігнати платячих. І так гроші залишалися в її кишені, що носила на шкуряному паску під плахтою. Всі її не любили. Тільки Маркіза держала Фанінку Райгольцову в себе тому, що вона своїм бистрим та холодним розумом вела, найкраще за всіх попередників, рахунки її підприємства. А теж дуже совісно заглядала за тим, чи дівчата Маркізи в масажі не роблять, що не повинні.

І всі інші гостюючі це теж були колісята в тій машині, що нею зручно керувала французжанка Маркіза де ля Понт. Пепа Поспішіл і навіть Остап Кулинич були їй так потрібними, що без них не була б обійшлася. Вони теж виконували доручення Маркізи. Все після своїх здібностей. За це вона платила їм гостиною, дівчатами, часом і готівкою.

Остап ішов сюди сьогодні з незмінним рішенням, що на все покине це плюгаве товариство, цей брудний дім вуличниць. Віддасться дійсно новому, порядному житті. Розмова з Петром залишила таки певні наслідки. Але коли тільки прийшов, побачив цей стіл, накритий, як завжди їжою, цю старосвітську лампу, окутаний нараз старою, зжитою атмосферою, що вже має в його душі свої традиції, а теж трьохрічне призвичаєння, ці запашні клуби диму його люльки, подарованої йому оцією самою, чарівною Маркізою,

це різнокольорне вино і гнучкий стан Маркізи де ля Понт. Це все його не випустить так легко звідсіля! Ні! Краще покинути мені Петра Захарія. Втекти далеко від людей, жити знову над берегом річки, в своїй, старій домівці. Ні! Я ніколи не покину цього так милого мені товариства. Я ди-ко збожеволів би, коли б мав віддатися чомусь іншому. Блискали думки Остапа.

За недовгий час на обличчі Остапа Кулинича промайнула знову, стара, добре знайома всім безтурботна, бурлацька веселість.

— Ось я казала, що *monsieur* Остап Кулинич не веде себе, по-нашому звичаю так добре як щоденно?

Всі поглянули на Остапа.

Маркіза вже думала, що Остап чогось нагнівався, або щось йому сталося, що так ігнорує їхнє товариство, а ще й до того на сьогоднішній вечір прийшов з великим опізненням, на призначену вечерю, зовсім не оправдуючися.

Остапа задержала розмова з Петром. Опісля йдучи до Маркізи, він пристанув в державному парку, щоб таки добре роздумати над тим, що йому сказав Петро. Пішов тільки з при звичаєння. Але не хотілося йому йти. І тому запізнівся.

Маркіза де ля Понт ніяк не хотіла б розстатися з тими грішми, що напливали до її кишені за ці п'яні вечорі. Інакше мусіла б була платити Остапові за його службу. Рай-гольцова кожного тижня, в суботу, передавала величезну суму її грошей. Що вона тоді була б робила? Біду вона не раз проживала.

— Чи ви всі українці такі? Раз похмурні, а раз веселі? — настирливо продовжувала допитуватися де ля Понт.

Остап не любив, щоб йому хтонебудь доторкався до його національної приналежності. Він був сьогодні більше як коли, свідомий того, що ніяк не приносить слави своїм поведінням для свого народу.

— Я вже не українець! Дорога Мадам! В мене вже зовсім наче чужа кров, прийнялися вже зовсім чужі ідеології, в мене вже й зовсім чужа психологія. Я ніяк не українець!

— Ні! Я тільки питаю чи так у вас, на тій Україні, — хто його знає, де знаходиться, під сонцем, та ваша держава, — всі ви такі дивні люди, як іменно ви, *monsieur* Кулинич?

— Україні держави — немає!... — злобно і напів сумно відповів Остап. Ніколи йому не були такими противними розмови на ці теми як тепер. Маркіза перечислилася. Заграла на болючій і натягнутій злиднями життєвій струні Остапа. Все можна було йому говорити. Він сам безжалебно говорив. Але тепер... В Остапа розкричалися нерви. Рука стиснула нервово люльку, одну коу його оборону й зброю. По обличчі пробігла тінь злості і блідота окрасила вилиці.

Образи мінялися перед очима. Йому наизувалася, на ланцюг споминів, — поема про гігантні пориви, сизифові змагання, кришталеві душі героїв, ідеї, що вирували в той час, сонячні мрії тодішніх юнаків й, — пройшла легенда про героїську смерть лицарів, що тепер неодмінно відпочивають у лаврових вінках у Нірвані. А він? Краще було йому згинати під Лисонею, Маківкою, Крутами чи Базар'єм або в таборах полонених, де годувано його тільки одним, здорво соленим, оселедцем, через цілий день і, — на все не чуті докорів.

Маркіза зрозуміла свою помилку, присунула своє м'яке крісло ближче до Остапа.

— Пийте, monsieur Остап! Хай! Залишімо сумувати! Я не буду вже більше розпитувати вас за вашу, дивну країну. Але я думала, що вам це буде приємно. Я сама дуже радо люблю слухати, коли мене хто питає про нашу Велику Францію, про її звичаї, підсоння та людей.

Це правда, що Маркіза де ля Понт, любила слухати й сама розказувати про Францію. Завжди звертала більшу увагу на державу Наполеонів, Дантонів, Робесп'єрів Марратів та гільотин. Любила, з великим захопленням, розказувати, при тому глибоко вздыхаючи, про те, коли б вона була народилася в час французької Революції — напевне була б стала дружиною славного і хороброго полководця — Наполеона Бонапарте. Чому вона це любила? Бо вона, як кодували, в її таки домі, ще не провірені вісті, зовсім не була французького роду. Шушукали, що вона звичайна чешка, дочка м'ясара, з Карлової площі міста Праги. Жила, що правда, тому кілька років в самому Парижі. Вивчила там своє ремесло — провадити масерські сальони, повернула з іншими документами в Чехію — і тут, щоб додати собі більше екзотичности, що дуже ділала на вибагливу чеську публіку, зробилась зовсім францужанкою. Правдива, французька дама — Маркіза де ля Понт. В місті цього ще не знали. Про це говорили тільки в домі Маркізи.

Остап відчув біля себе приємну йому істоту Маркізи. Чого ж власне він й сюди заходив? Що так держало його тут в цьому домі розпусти, обговорюваного, зо злобою, цілою дільницею стовежатої матері Праги?

Це була оця сама Маркіза де ля Понт! Нічого більше! Остап ніколи не хотів нікого іншого з цілої гвардії дівчат, що їх мала в себе Маркіза. Він прагнув тільки її самої. А Маркіза була гарна.

І чого ж йому тепер більше треба? Маркіза, очевидно, звертає на його свою увагу, тим самим дає до пізнання, що вона зовсім не від того, щоб з ним побавитися.

Так думав Остап Кулинич.

Die Tragödie ist nicht das Abbild
Sondern eine Karikatur des Lebens.

Nietzsche.

IV.

Остап Кулинич шоферував. Не був із цього великий заробіток, але прожити він мав змогу. Жив досить скромно. Великих, життєвих вимог в нього не було. Колись це було зовсім інакше..

Господар Остапа, власник великого підприємства, мав на вдержанні двох шоферів. Один їздив блискучим автом вдень, другий ніччю.

Остап, з початку, як тільки наймався в нього, вибрав собі нічну службу біля авта. Думав він, що цим заощадить собі зайві, як він казав, видатки на мешкання. Прецінь зможе він зовсім вигідно й прекрасно простягнутися на м'якому сидженні свого авта, дорученого йому властителем механічного варстату. На що ж йому тоді ходити й переговорювати про умови помешкання, торгуватися з непривітними господинами? — а так йому буде краще. Щоб тільки йому не бути зв'язаним з якимись зайвими для нього обставинами. Не потрібним йому це.

Таке життя вневдовзі показалося дуже і дуже не зручне. Часто будив його поліцай, що авто стоїть на перешкоді вуличного руху, чи просто вже хоч би для того, щоб тільки перевірити властителя авта, так довго без руху, чи будили подорожні, хочаки кудись швидко дістатися.

— Наплювать! До сто чортів — не хочу більше так практикувати!

Сказав про це господареві. Очевидно, що господар, по такому його рішенні — зменшив йому платню.

Остап Кулинич не дуже цим турбувався.

Тоді їздив автом вдень, половину ночі проводив у Марізі де ля Понт, що з нею тільки, як перше виїхав автом, заїзнався, другу половину ночі пересипляв над берегом річки, недалеко Праги, де мав у скалі видовбану маленьку діру, що в неї з невеличкими перешкодами, побиваючи собі при тому, коліна чи голову, втягався незаметно туди цілий. Він навіть не звертав уваги на те, що може хтось його тут побачити й дбнести на поліцію, що Остап Кулинич це волокита, або хтось із подібно живучих здорово потурбувати, як це часами буває. Що йому до того? Він спокійно, так

як був одягнутий, в шоферський, заялосений одяг, скулив-
мися у звій — засипляв сном праведника.

* * *

Остап Кулинич міг бути людиною, як такого чоловіка називає світ. Він був записаний на Високу Технічну Школу. Ходив правильно навіть певний протяг часу на лекції. Совісно, з любов'ю подрібно вирисовував свою працю. Словом вчився.

Та... Студії йому не пішли як іншим. Хоч із початку, так як і багатьом, давали йому державну стипендію та різні інші грошові підмоги. Та проте він чогось не захотів учитися. Хоч дуже радо прийняв вістку, як у таборі полонених 1923 року в Ліберці, при ранішньому, останньому звіті, черговий писар, військовий старшина таборової команди, прочитав наказ, що табор розв'язаний, а вояки можуть шукати собі праці по цілій чехословенській Республіці, або навіть по цілій Європі та по цілому гльобі. Кінець! Кінець оптимістичним думкам! Записувалася в історію остання, трагічна хвилина легендарної армії, прийдеться її членам розсипатися, як горох при битій дорозі, розкластися ударами на дрібні атоми і... гнутися, як німечний хробак перед злиднями.

Життя в таборі полонених в Яблонці німецькому чи в Ліберці для Остапа було вже страшно — остогидло, тому він і радо прийняв цю вістку. Тоді йому дійсно й хотілося вчитися. Конечно студіювати технічні винаходи, щоб колись, у будуччині, принести користь нації. Але коли він тільки почув себе не зв'язаний ніякими зобов'язаннями, вільний, як птах, на широких просторах, — йому забажалось поводитися по своїй волі. В таборі жили ще його товариші, що плече об плече присягали життя віддати за Україну. В таборі мали на його вплив військові старшини, що їх авторитет був ще в повному признаванні вояцтвом. А тут? Наплювати йому на закони, накази чи таборову муштру, що її до сходу зазнав, на такому, препоганому харчі. А їсти давали в останні роки таборового життя досить погано. З початку держава, де частина армії знаходилася — на вигнанні, мала свої, тайні пляни в тому, щоб держати рештки української армії. Тепер уже ні! В Європі повіяло іншим духом. Політика прийшла до денного порядку над ними.

Студії? Навіщо вони йому здалися?

І було дуже дивним, що Остап при своєму наставленні до всякого вчення, закінчив із найкращим успіхом, зо всіх його товаришів по фаху, одну з найбільш відомих, празьких шоферських шкіл.

Авто, кероване зручною, твердою, Остаповою рукою їздило гамірною Прагою, блискало своєю, оригінальною,

зеленою барвою, звертало увагу багатьох очей на себе й Остап може тому мав завжди пасажирів.

Були й у його гроші.

Остап Кулинич наче віджив, пробудився з якогось невідомого йому досі сну. Сидячи при кермі, він уявляв собі, що він знову при русі, що нагадував йому, його молодечі, запальні хотіння юнацької душі.

* * *

Як Остап Кулинич запізнався з Маркізою де ля Понт?

Було це таке звичайне... До салюну ввійшов, високий, здоровий, із козацькими, вгору закрученими вусами, чоловік. Був це Остап Кулинич. Маркіза не бачила ще таких людей. Ох, як вона любила екзотику?... І коли Остап виходив, закінчивши своє діло з Фанінкою Райгольцовою, розплатившись, — Маркіза його зустрінула при виході:

— Зайдете ще деколи до нас?

— У вас дуже дорого! А потім, ...ви могли б краще опудало посадити при касі, як он це з перекривленим писком — і зміряв її від ніг до голови.

— Приходьте! Якось вже це улаштуємо, — запевняла його Маркіза де ля Понт.

Так воно й зачалось. Дуже і дуже просто, як всі інші найпростіші речі на світі. За цим прийшли слідуючі вечори. І так Остап попав у сітку, що з неї не так легко буде вилізти.

* * *

Був день надто холодний. Вже зближалася зима, хоч кінчався тільки-що місяць жовтень.

Біля великого двірця міста Праги довгим рядом поставлялися авто — чекали на приїзд найближчого потягу. Їхні шофери робили, що хто хотів. Деякі сварилися між собою за заняті їхні місця другими, деякі говорили про свої успіхи, інші знов читали газети. Остап зайшов до вестібюлю двірця — трохи погрітись.

І тут, на коридорі двірця, названого в честь Вільзона, Остап Кулинич зустрівся дивною нагодою з Петром Захарієм.

Петро держав в одній руці невеличкий чемодан, в другій мав палицю. І це його зраджувало, що він чужинець або приїзжий із провінції. Палиця — це рідкість Праги! Петро Захарій не знав, що із собою робити, куди ворухнутися. Тинявся вже кілька днів по Празі, віднаходячи знайомих, знову прийшов на двірець, що на ньому висів. Розглядав, та розшифровував цікаві речі.

Остап довго слідував за ним. З такими дуже легкий і корисний заробіток! Вже Остапові не раз щастило натягнути новиків великої Праги. Підійшов з тією думкою, що натягне на невеличку суму. Нарешті розмовилися. Швидко розпізналися. — Остап відскочив. Це ж українець!

Як приємно на чужині зустрінути близьких... Крайни, вигнанці зо своєї батьківщини — не близькі? Більше як брати! — запитали б емігранта. Він про це найкраще знає.

— Який я радий, що зустрінув вас, дорогий крайнє. Вже довгенько блукаю по цьому запутаному місті з мосяжними вежами з часів готики, та культурою й ніяк ще не зміг пристановитися, де б мені подобалося. Через три дні не стрінув ще ані одного нашого чоловіка. Неначе помирали. А з чужими людьми з якимсь острахом приступаю до розмов.

— Я вас тоді прекрасно улаштую — сказав Остап байдужим тоном.

— Ні! Цього Петра Захарія Остапові ніяк не хотілося використати. Це не його жертва. Серце таки заговорило.

Як Остап Кулинич думав „улаштувати” Петра Захарія — не сказав. І хто знав життя Остапа — не вірив би.

Раділи безмежно обидва.

Вечір провели разом у домі, де Остап нашвидко винаймав pokій для них обох. Прагу він знав добре.

— Де ви жили до цього часу? — випитував Петро.

— Я живу на провінції, але якраз в останній порі я думав перенестися до Праги, бо мені стало незручно щоденно доїжджати, — забрехав Остап.

— Добре! Заживемо, приятелю Остапе, разом. Давай станемо друзями. Розцілювалися...

Коби знав Петро Захарій, якого друга придбав собі на порозі нового, свого життя — був би застиг, як римська статуя на місці.

Так! Але це еміграція...

Петро був дуже цікавий. Випитував Остапа про всеньке життя наших на вигнанщині. Як живе наша еміграція, чи ще багачко наших вояків залишилося по таборах полонених, чи багато наших, бувших вояків студіює, і багато, багато мав інших запитів.

Неначе суха земля, що вже довгий час не приймала в себе дощу — так душа Петра хотіла нараз про все довідатися.

— Наша еміграція, що в 1920 роках і пізніше покинула Рідний Край разом з армією, — не виконала того, важливого завдання, що покладено було на неї народом. За слабкі характери пішли на чужину й тут серед відповідальних обставин — заломалися...

Остап похилив голову. Проживав деякі моменти. Петро радо слухав.

Остап розказував дальше про школи, про політичні думки, дещо з еміграційної статистики та врешті про живий, студентський рух. Неначе читав лекцію, заздалегідь приготувану й вигладжену кілька разів.

Це, що він говорив, зуміючи захопити Петра — зовсім не було подібне до його діл. Але з великої радості і втіхи

люди на один момент забувають про своє життя, радо уносяться на крилах своєї творчості і змальовують минуле та сучасне у світлі своїх, юнацьких чинів і думок. Вони стають тоді зовсім інші, не подібні до себе.

А коли Остап розказав усе те, що тільки міг розказати за один вечір — він захотів це якось поетично закінчити. На устах йому ще стояли думки й він конечно хотів поділитися з ними. І так жалісливо заглянув на Петрові очі, що відзеркалювали чисту як кристал душу, не заплямлену ще емігрантськими злиднями й зневірою. Хотів йому цим допомогти. — Чого ж ця людина ще тут зазнає?

— Емігрант, брате, — кінчав розказувати Остап — це щось таке, що його не можна ближче й вірніше описати. Це неначе великий, як гігант або малий, як ліліпут, все одно, гумовий бальон, що його сам надуєш або тобі хтось інший це зробить за невеличкою нагородою — а він підлетить вгору й там високо, в піднебесних просторах, зачепившись об атмосферу — стане. Не ворухнеться ні сюди, ні туди. Хіба тільки в ряди-годи химерні, як саме людство атмосферичні ділання штовхнуть його і він, гнаний кінетичною силою, полетить далше і знов стане без руху, або опиниться в безвістях природи. А коли в його не вистане духа для піднебесного літання, він хоче, чи не хоче, — падає з диким сумом знову на землю, що з неї вийшов. Різний буває кінець. Часами й такий, що розпорює собі свій живіт об колюче терня чи острє, гранітне, на скалах — каміння.

І такий кінець, братіку, — емігранта... життя емігранта є дуже подібне до піднебесного літання оцього самого гумового бальона. Емігрант висить завжди в повітрі. Нічого для нього сталого немає! Куди тільки захоче, кине його кирпата доля. Я знаю, братіку, багато емігрантів... Всі вони подібні до цього бальона. За много, для людини вже кілька років вигнання.

Остап точно змалював свій колишній, життєвий погляд. Але тепер? Він сам подався за цією стихією й сам став цим бальоном. Петро зжахнувся такої правди. І йому прийдесться бути нічим більше, як тільки от таким гумовим бальоном з розпореним, на гранітних верхів'ях — животом? Ні! Це здається життєве непорозуміння.

Пішли спати.

Першу ніч Петро спав спокійніше за інші ночі проспани в готелях празьких. Йому все таки оповідання Остапа Кулиничка видалися за поетичний твір поета, що на нього Остап того дня, коли запізнався з ним — виглядав.

* * *

І минали дні за днями. Цікаві були і понурі, як келія в'язня.

Остап не переносив, як це був обіцяв першого дня Петрові, своїх речей — до нового мешкання, де жили обидва.

Захарієві здавалося, що Остап задумує його покинути. Бо ж і зміна, на другий день, була яркіша як коли небудь. Петро не міг сподіватися, що Остап крім своєї люльки та шкуряних штанів, витертих шоферуванням — нічого й більше на своєму господарстві не мав. На його „мешканні“ в березі, над річкою, була ще велика, як скатерть, хустина, з вовни, що нею він, коли холодно, прикривався. Більше нічого.

— Маєток? — говорив Остап, — навіщо ж він мені здався? Наплювать!

Петро розкусив характер Остапа Кулиничка досить швидко. Це ж зрештою було таке легке.

Остап приходив пізно вночі додому. Часами підхмелений, а то й здорово п'яний. Нічого більше ніколи крім свого шоферування та своїх нічних прогульок, не працював, ніколи не цікавився Рідним Краєм, політичними питаннями. І хто його знав, що був у таборі — був би відразу побачив цю різку зміну. Там з дня на день чекав нетерпеливо ранішньої пошти — забирав усі часописи і не вставав доти, доки не прочитав всіх. Вірив, що прийде хвилина й він разом із рештками армії, вірної своїм ідеалам і присягам, освячених кров'ю, по цілій Україні, повернуть у свою державу, як переможці. А тепер? Вже пізно... Дванадцята година вибила при ранньому звіті в таборі, коли був прочитаний наказ про розв'язання табору.

Для його тепер тільки: авто, Маркіза й вино. Вино й Маркіза й авто, вимальоване зеленою, блискучою барвою. Яка ж це розкіш?

Петро не погорджувався з ним. І тому доходило не раз до того, що вони не раз довго, довго дебатували над обставинами. Волонтарист боровся з розгнузданим босяком.

V. Шляхом призначення.

На цілому гльобі пригасала зоря над українською еміграцією. На овиді насувалися непривітні хмари. Падав дощ, падав град, падали й груди.

Життя рештків української армії, що мусіли були покинути табори полонених або й тих, що зовсім в таборах не були, а емігрували пізніше, подібне було до скитального, розгнужаного життя Остапа Кулинич та до життя правдивого революціонера Петра Захарія. Здається, що людей, що йшли серединою — було не стрінати. Ті, що хотіли студіювати — студіювали. Ті, що були паразитами ще в краю — наживалися й тут — невідомо чим. Робітництво розбрилося по працях, хто на які хотів і надавався. Найбільше нашого простого вояцтва працювало як звичайні робітники при будіванні кам'яниць, на шляхах, як заступники фірм, розпродавали всякий крам, інші висотували останні сили по фабриках. Найкраще улаштувалося робітництво на півночі Чехії, в місцевостях, де були табори. Опісля стан погіршився, але хто вже успів зжитися, розвести родину, з чужинкою, німкою чи чешкою, до того дістав горожанство, йому не так дошкулювала криза.

Наукові сили працювали по чеських, високих школах а то і своїх. Тим часом історія нотувала нову сторінку, що її творила, в холоді й голоді українська еміграція.

Сунулися кволі, голодні, з синяками під очима, з кров'ю на устах, пішки, потягом, в автах, зайцями по кораблях, як хто хотів і мав на це право — заплаченням монет, — по всіх країнах світу. По обох півкулях і по Антарктидах. Вічний Агасфер — жид-скиталець, що опльовував Христа — святощі. Улаштовувалися, розживалися, гинули з голоду, раділи шастям, королюючи понад Конгом, Міссісіпі, по диких пустарях Мексика, Трансвалю, між дикими, чорними, жовтими, одягнутими і неодягнутими, індіанцями і неіндіанцями. Пражилися по пісках Сагари, переносили жахи, що їх Данте не бачив, у французьких легіях, в Атласі, Тунісі, Марокку, по казематах африканських, французьких колоній. Багатіли по фармах, будучи панами — властителями, і, переносили невгасаючу вічно — спрагу, служачи за наймитів — по бразилійських, аргентинських та канадійських маєтках, англійців, еспанців, і таки українців. Веселе в сумному мішалось

з плачем і сміхом. Розкіш і багатство йшли впарі як добрі друзі зо злиднями й риданням.

Іхав безмежно довгий потяг по шинах гльоба і черепашиним кроком вказував тубильцям-автохтонам на те, що він не спішиться, везе з собою тих, що непорозумінням судьби — опинилися на манівцях вселенної, — мають надто багато часу до повороту. Вікнами вагонів — кланялися голови, діси, без волосків і ефеби молодости, поважні від дум навісних, — і, гнулися, просячи пощади, соціялістичним братерством оправдуючися, жebraли кусник насущного...

Так було!!! Ви це знаєте. Ви з цим жилися.

* * *

Петро Захарій емігрував якраз тоді, коли еміграція — ліквідувалася. Багато вертало до краю, інші настало розживалися в чужині, багато людей заникало зорсім. Як? Оженився з чужинкою, забув мову, діти говорили в чужій мові, сам жив остроронь українського життя. Хіба цього не досить! Ніхто не вів точної евіденції й українська еміграція валялися по європейських бруках, на шахтах, по склярнях, в сутеренах, всюди.

* * *

В повоєнній Європі успокоювалося. Хоч котел кипів й не багато бракувало, щоб вилявся вщерть і залляв гранатною лявою простори. З дня на день — це відкладалося. Тим часом усі країни зачали переводити точний список емігрантів. Одних викидали поза свої кордони, другим унеможлилювали побут, іншим не давали жадної праці після славнозвісного, другого параграфу. І ряди, колись так численної, української еміграції — прорідилися.

* * *

Чехія теж нерадо гостила в себе чужинців. Старалася їх видалити. Своїм горожанам треба дати змогу жити! Сліджено, роблено труси, тощо — за чергою.

Одного, гарного, осіннього дня досліджено, що Остап Кулинич займається шпіонажею в користь сусідньої держави. — Чи була це правда? Так! Але Остап Кулинич не був свідомий свого злочину. Ніколи він не знав, що під плащиком масерського сальону. Маркіза де ля Понт, скривала чорну роботу шпигунської сітки. — Щобільше, празька, чеська, і французька поліція викрили справжнє прізвище Маркізи де ля Понт. — Була це Маженка Ріхтерова, дочка м'ясара, з Карлової площі. Маженка закінчила паризькі, детективні курси й під прибраним іменням діяти мала в Чехословакії, де було найбільше емігрантів всіх національностей. Собі підшукала помічників. У всіх справах втаємничена була, на всі ноги й язики кута, Фанінка Райгольцова. До свого сальону найбільш радо запрошувала військових знатоків і старшин чеської армії.

Остапа Кулинича було б ніяк не висліджено — коли б не оця, дивна нагода.

Було так.

Чеська поліція на домагання польської влади арештувала Петра Захарія й держала його на Панкраці, в тюрмі. Не доказавши йому жадного злочину — не видавала Польщі, але і — не випускала. Слідили далі.

При кількакратних трусах в домі, де жив Петро Захарій поліція натрапила на слід існування Остапа Кулинича.

— Хто ви ?

Остап не любив адміністративних чинників. Мовчав.

На запитання, як і з чого живе — Остап Кулинич у відповідях заплутався. Не міг ясно сформулювати й подати рід праці, що нею займався. Він уже автом із оригінальною, зеленою барвою, від трьох місяців, не їздив, — жив тільки з того, що діставав від Маркізи де ля Понт, за доручування її листів різним особам, що з ними вона часто скомуніковувалася.

* * *

Якраз у тому часі, коли справа розкривалася, детектив, що йому доручено було слідкувати за домом Петра Захарія, як ще він був на волі, доніс, що його співмешканець, Остап Кулинич, з довгими, козацькими вусами — живе досить підозріло, заходить правильно, кожного вечора до дому під числом 12, при вулиці Моцарта.

Моцарта ч. 12 ? Так ? Маємо пташка в руках ! Директор поліції затер з великої радості руками і злорадно підсміхнувся під вусами, наслідуючи Франца Йосифа.

— Добре ! — продовжував. — Сьогодні ви з двома призначеними людьми, зайдете до того дому ! Близькі інформації відстанете перед відходом. Маєте відпочинок до вечера. В сім годин вас чекатиму. Можете йти.

Директор поплескав по плечах агента.

* * *

Поліція, про дім Маркізи де ля Понт, мала вже найподрібніші відомості. Конфіденціальні дані, свідчили про те, що тут, в цьому домі, під числом 12, при вулиці Моцарта, — підроблюються, куди потрібно, паси, фальшується візи, фотографуються нові винаходи Чехословенської Республіки, військового характеру. Все, чим може тільки займатися шпіонажа — тут практикувалося. Головне, заходом цього дому, вкрадено чехословенський винахід кріса, нової конструкції.

* * *

Співала одна з ряду найкращих ночей у Празі. — свою, великоміську, столичну пісню, про кризу, добробут, розпусту. До її пісні прислухалася дуже уважно, на другий день провінція. Прикриті тінню вечірніх мряк, що надійшли

зо сторони Влтави, бігли постаті за постатями за своїми справами. Рефлекторами освітлений пишався Петржін верх, старі Градчани й золоті бані корундові над Музеєм, Театром і на багатьох церквах.

Старосвітська лампа Маркізи де ля Понт, вже подротована мосяжним дротом, — кидала через залізні штори, вузькими пасмами, остро зарисоване, червоне світло — на рухливу, повну життя, улицу.

З рогу, біля міського парку, з оранжевими деревами, — на вікно Маркізи де ля Понт, дивилося трое людей. Не думали співати серенаду улюбленій дівчині. З важливим ділом чекали. Вагалися. Зайти чи ні? Не однаково думали. Притулили в коло свої голови і радилися. Аж коли до них прибіг мужчина, з твердим капелюхом, із дуже помітним шрамом на чолі, — до них вступила ясна рішучість. Тепер вступлять без жадних зволікань. Мужчина з шрамом на чолі шепнув конспіративно кілька слів — і, трое людей рішили, що зайдуть до дому Маркізи де ля Понт. Тепер як раз вигідна пора.

Перед ними, вхідною брамою, ще зайшов чоловік в уніформі чеської армії. Втішилися. Швидкими кроками ступали по бетонних сходах.

Пан високого росту, атлетичної будови тіла, власник помітного шраму на чолі й чорного капелюха, затиснув на вуха комір довгого плаща і, замішався між людьми плывучою улицею. Помагав виковтувати такт, не менш музичний, як серед Зулюкафрів оркестра, своїми черевиками, хідник, з малесеньких квадратів.

* * *

Була неділя. Маркіза де ля Понт сьогодні мала день уродин. Казала, що їй тридцять років, як Христові. — Описля, як судові акти виказують, мала сорок три.

Сьогодні, крім Пепи Поспішила, з шрамом на чолі, в Маркізи де ля Понт зішлись всі з товариства, що там збиралося. Були навіть найрідші гості — старшини чеської армії, що не радо ходили тоді, коли були всі інші. Нині, на свято, в день уродин — прийшли. Очі й груди Маркізи де ля Понт не були притягаючими? Треба було тільки стояти біля неї — чаром захоплювала. Неначе жінка не з цього світу. З чортом залюблена.

Ясеновий стіл угинався під вагою й силою страв. Ближчали чаші. Кімната святочно прибранна. Нудилися цвіти у фляконах, з широкими підставами. Перехресчувалися, просто гаптовані, рушники на образах. На триніжку, що на ньому стояв колись великий вазон, сидів нерухомо бюст Гонапарте. — Веселістю і багатством наповнювалася кімната. На стіні, як першого свого полюбовника, Маркіза де ля Понт, вивісила найновішу карикатуру Остапа Кулиничя, що

представляла його, з довгою люлькою біля авта з полома-
ним колом.

Тільки як, на почесному місці сидячи, полковник Сабі-
нек, закінчив тост, у честь Маркізи де ля Понт, з диким
розмахом відкрились на розтіж двері і на порозі показалися
в однострої жандарм з золотими гудзиками і два агенти в
цивілю. Не стукали до дверей і не кланялися. Вражав їх
багатий дім. Всі три, водночас, витягнули огнепальну зброю
і звернули дула в напрямі довгого стола, що при ньому си-
діло веселе, гостююче товариство Маркізи де ля Понт. Мож-
жна було сміятися і божеволіти зо страху. Хто як хотів.
Образ був дуже цікавий.

Одна хвилина і могла б повстати паніка. В судорогах
смерти могло б котитися по підлозі кілька вбитих людей,
коли б тільки хто небудь з гостюючих, крім Маркізи й Фа-
нінки, був свідомий свого злочину й зо страху перед карою
хотів рятуватися! Тільки Маркіза де ля Понт, холодно-
кровна, обчислена звірюка, — до цього не допустила. Вона,
усміхаючися злорадно, привітала їх, як вітала всіх інших,
що приходили до неї іноді гнані половим хотінням.

— О, здається, що Ваші жіночки збунтувалися! Ну ні-
чого собі? В мене, ласкаво, заспокоїння шукають? О, о!
Прошу, прошу! Яка рада ж я! Такі високопоставлені в нас
люди! — Викидувала, на всі сторони, своїми грудьми і обе-
режно, як рись підступала до входячих.

— Мовчати! Руки вгору! — закричала несамовитим го-
лосом поліцейська пика, зиркаючи крадькома то на їжу,
розложену на столі, то на груди Маркізи де ля Понт. Він ви-
хопився з своїм приказом, додаючи собі рішучости цим.
Боявся, щоб часами Маркіза, що про неї поширені були
неймовірні речі притягування, — не була магіком. — От тоді
насмівувалися б з нього його товариші. Директор теж ви-
словив свій сумнів йому до очей, чи він справиться як слід
з Маркізою.

Маркіза де ля Понт, перелічилася, довіряючи в свою
жіночу силу. Маркіза зробила зле! Поліція вже знала про
все. Була на сліді шпійонської, дуже розгалуженої сітки.
Вже Маркізі жадне оправдання не допоможе нічого! Пепа По-
спішів з дуже помітним шрамом на чолі, з чорним, твер-
дим капелюхом — був від вісімнадцятого року свого життя
— поліційним агентом. Сам бавився, розживався за Маркізи-
ні гроші і, мерзотник — зрадив. Багато він не знав, більше,
як бистрий шпїцель, догадувався. Решту відкрила вже сама
поліція.

Гостючі заметушилися. Військові зблідли, — вони най-
краще усвідомили собі важливість моменту. По салоні про-
бігла хвиля страху. Фанінка думала тільки, як затерти слі-
ди і заховати речі, що компромітували б шпійонську, їхніх

роботу. Незамітно, як кітка, висунулася до покою Маркізи, де була кореспонденція, де були документи, пляни, і військові мапи.

Власник, задавленого взад чола, як в недорозвинених людей, поліцейський урядник, приступив до Остапа Кулинича. Пізналися. Змірялися поглядами.

Остап Кулинич, побачив і зрозумів, що не має для його виходу. Хотів пострілецьки рятуватися! Заговорила козацька кров. Машинально всунув руку до кишені. Він не держав своїх рук „вгору“. І так наперекір поліцейському приказові, всім тим, що перестрашено, як малі діти, покійно, тримали руки в горі, зложені, як до присяги — він собі стояв вільно підкручуючи свої вуса. Сьогодні якраз, нащастя, не взяв свого бравнінга, що його носив кожного дня. Одягаючися в новий одяг, що його купила йому Маркіза, як подарунок з нагоди своїх уродин — він не взяв зброю. В кишені тільки єдина люлька. Ще й другий бравнінг давала йому Маркіза тоді, як йшов в її справах. Радила йому, передаючи листа, щоб він боронився і до останньої каплі боронив тайну, що крилася в листі. Сьогодні ані одного...

— От, сьогодні був би придався. — Турбувався думкою Остап. Куля була б прошила поліцейські ребра й на порозі рядком були б три трупи. Міг зо стола зробити барикади. Міг захоронити себе, других, кормительку його, прекрасну Маркізу де ля Понт. В його сила! А навіщо? Це ж тільки хвилеве недорозуміння. Воно минеться, як все минає.

Спокійно, без найменшої тіні відпору, Остап Кулинич віддався в руки сторожів держави.

* * *

Всіх гостюючих, Маркізу де ля Понт, Остапа Кулинича, Фанінку Райгольцову, полковника Сабінека і ще п'ятьох присутніх на вечірній забаві, вдень уродин власниці масерського сальону — поліція ще цього самого вечора переслухала і відставила на своїх закритих каретках, гнаних мотором, до поліційних арештів. Звідкіля по двадцятьчотирьох годинах віддають в суд.

Прокураторія всім виточила процес, на підставі слідства, подрібно виясненого, про участь в шпіонажі в користь сусідньої держави.

Раз на завжди викрито і скомпромітовано до крайності ім'я Маркізи де ля Понт, ім'я, що його обожало і звеличало в своїй мові попід блакить небес багато людей, яке багато людей і обмовляло чорними барвами. Масерський сальон — де найкраще чулася військова братія, де вона й ніколи не платила за перебування в сальоні — було розігнано. Навіть на тих, що були тільки в її мешканні, покладено п'ятно не-

чистих рук. Дівчата пішли продаватися, — куди котра хотіла й могла.

Дім число 12 при гучній вулиці Моцарта — опустів. Два дні, по виарештованні, бушувала по багатих покоях Маркізи — поліція. Відкривала шафи, бюрка, шпихлір, відривала вилискуючийся паркет, перелистовувала детайльно всі книжки малої бібліотеки. — Шукала. Совісно сповнювала свій обов'язок. Кожний знайдений листок, кожна знайдена записка, відшифровувалася і тверді понурі обличчя детективів, поліцаїв, знатоків свого діла — записували на карт Маркізи де ля Понт чи інших арештованих в тій справі. — Цілий місяць стояла червона поліційна печатка на дверях, де каліграфічно було написано, друкарнею Слов'янської Унії, ім'я: Маркіза де ля Понт.

ЕПІЛОГ.

Jahre gehn um Jahre
Und kein Ende nimmt die bitt're Qual...
Russische Ballade.

По судовій розправі, дня 20. жовтня, — єдиного Остапа Кулинич, із всіх гостей, заграних і приарештованих у домі Маркізи де ля Понт, — випущено на волю. Безвинно просидів півтора року в'язниці!

Маркіза де ля Понт, по розправі — збожеволіла. Як голловна й найтяжче обжалована, — засуджена була на десять років важкої тюрми. На неї вплинули обтяжуючі зізнання Пепи Поспішіла, приятеля її дому. Відвезено було її до Бохніц, де Маркіза де ля Понт, в приступі божевілля, драпаючися на стіну, сховзнулася і забилася на місці.

Петра Захарія, вже давніше, було викинено поза межі Ческословенської Республіки. — Пішов невідомо куди. Пішов з костюмом в руках в країну, де схочуть прийняти українського емігранта. Де приймають? Треба роками наїздитися, навколішках бламати, переголодати місяцями, щоб аж за якийсь час знайти пристановище.

Про інших гостюючих у Маркізи — було менше відомо. Розправа тривала тиждень і відбувалася при замкнених дверях. Засуд був надзвичайно строгий і не поданий в часописах до загального відома. Військових, заплетених у справу Маркізи було вивезено по різних тюрмах і за ними пропав слід. Кажуть, що доля їх зустрінула надто строго!

* * *

Розбитий, розчарований, напів непритомний Остап йшов трамвайною вулицею понад берегом Влтави, до своєї криївки, де мав старе, дрантве накривало і новий, блискучий бравнінг. — Зголоднілий, як вовк, висушений зо всіх життє-

вих соків, напружував м'язи, щоб дійти. Ноги волочилися наче не його. Знемігся

Що мав робити Остап? Жити? Як?

Еміграція ніде не могла його улаштувати між собою, бо сама, власне тепер, проживала, за всі часи, найчорнішу кризу й мала більше людей, які без куска хліба блукали, як прокажені, попід чужі тини, що супроти них політична, зорганізована еміграція була зобов'язана.

Виходив на беріг, як вилюднилося, ловив рибу, збирав гриби, животів. І як доповнилася десятка років Остапового емігрантського волокитства, він подарованим йому колись Маркізою де ля Понт — бравнінгом, французької фабрики, — розчерепив собі уста й мозок.

Перевізник порому, що вчув гук вистрілу, телефонував із своєї будки до Праги по захорону.

Рятункове авто відвезло до лікарниці вже мертвого Остапа Кулинича.

Криївка над Влтавою — опустіла. Може хтось займе для себе. Або звірюка зробить собі там леговище, або натрапиться новий емігрант. Людина там не піде.

Не зміг нічого путнього придумати для своєї, життєвої оборони занадто слабкий й податливий характер емігранта, Остапа Кулинича.

На його гробі поставлено маленький, дубовий хрестик з невидним надписом його прізвища латинськими буквами.

* * *

Емігрант — це гумовий бальон, що кинений атмосферичними силами літатиме до схочу по верхів'ях скал і гір. Залежний від сил, що його наповнюватимуть, — крутитись ме довкола, на тому самому місці. І часто доля зустрічає його — по-мачушиному. Роздирає собі живіт на гранітних верхів'ях або паде в безвісти.

Як мало одиниць, що одним, рішучим махом перехрещують обставини і стають гордо, понад всякі злидні й турботи. Як мало емігрантів, що не є гумовими бальонами. Як мало людей, що не звертають найменшої уваги на труднощі і перешкоди а йдуть вперед хоч би по трупах... Таким був революціонер Петро Захарій.

Писано в Празі 1934 року.

Похибки друку

Ст.	рядок		надруковано		має бути
11.	22	здо́лу	миняють		миняють
13.	3	здо́лу	без плідних		безплідних
22.	12	зго́ри	Цього Петра Захарія		Цього, Петро Захарія,
24.	3	здо́лу	погорджувався		погоджувався
26.	18	зго́ри	валялися		валялася
26.	10	здо́лу	сальону. Мар...		сальону, Мар...
31.	12	зго́ри	червона поліц...		червона, пол...
31.	треба дати апострофи до таких слів у моті geh'n i kei'n'.				

0,96 коп (1986)

1004

УВАГА!

УВАГА!

ЗА НАЦІОНАЛІСТИЧНУ КУЛЬТУРУ!

Кожний українець, кожна українська організація —
де б не діяли чим би не були

ЯК ОДИН

голосіється передплатниками

літературно-мистецько-
наукового

і суспільно-політичного
місячника

„САМОСТІЙНА ДУМКА“

В ЧЕРНІВЦЯХ.

Б У Д У Є!

П Р О В А Д И Т Ь!

В И Х О В У Є!

Містить найкращі речі в обсягу:

1. ЛІТЕРАТУРИ, оригінальної й перекладної (поезія, нарис, оповідання, новели, драма, роман)

2. а) МИСТЕЦТВА (театр, фільм, музика, малярство, різьбарство, архітектура).

б) ФІЛОСОФІЇ.

в) НАУКИ.

3. ПУБЛІЦИСТИКИ (із суспільного, політичного та економічного життя Нації. Огляд світової політики, тощо).

4. МЕМУАРИСТИКИ.

5. а) КРИТИКИ, б) БІБЛІОГРАФІЇ та в) ХРОНІКИ, (культурного життя Нації по всіх українських землях).

В Ж У Р Н А Л І

працюють кращі літературні та фахові сили: Л. Антонович, Зореслав, Могін, О. Ладченко, Р. Лісовський, Онацький, Н. Русова, У. Самчук, О. Стефанович, Сціборський, Чиреський, Чумак і ін.

Націоналістична культура — цемент ВІЧНОЇ УКРАЇНИ!

Самоцільне культурництво — шумовиння!

У К Р А І Н Ц І!

Понад рани кордонів, понад голови лихоліття
з залізною витривалістю

чинно виковуєте **МОНОЛІТ** новітнього **УКРАЇНСЬКОГО ДУХА!**

Тому ще сьогодні й віднині

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

РОЗБУДОВУЙТЕ!

ШИРІТЬ!

місячник

„САМОСТІЙНА ДУМКА“

Чернівці, Петровича 4, Румунія.

Передплата: У Краю 240 л., за кордоном 275 л., в Півн. Америці й Канаді 300 л. річно, або їх рівновартість у іншій валюті. — За кордоном уносити передплату на „С. Д.“ в Спол. Держ. Америки: Central Executive Committee of „O.D.W.U.“, Inc. P.O. Box 13, Sta. D., New York, N. Y. — 2 дол. річно; в Канаді: „Kalyna“, Ukrainian Co-operative, Ltd., 872 Main Str., Winnipeg, Man. — 2 дол. річно. — На ЗУЗ Центральний Кооперативний Банк, Львів, вул. 3 Мая 15 — ч. вкладки 10.700 — 10 зол. річно. — У Ч.С.Р. у п. Івана Романа, Підкарпатський Банк, Ужгород — 50 Кч. річно. — У Франції: „La Parole Ukrainienne“, 27, Bld. La Tour-Maubourg, Paris VII. chèque postale No. 160, 356 40 фр. фр. річно.

711571

100 =
5332168

РЛ 1004

УРЛ 516

М. Вірлиний

Емігрант